DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ÇEVRE ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ
&
TMMOB ÇEVRE MÜHENDİSLERİ ODASI İZMİR ŞUBESİ

Çevresel Etki Değerlendirmesi

ÇED

4–9 Aralık 1995 Tarihleri Arasında
Çevresel Etki Değerlendirmesi Eğitim Kursunda
Verilen Tebliğler

1995–İZMİR

SOSYO-EKONOMİK ÇEVRE VE ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Zerrin Toprak Karaman
Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinde uygarlığın her zaman bir ölçütü olmuştur. 20. yüzyılda ise "tanı ve karar boyutuyla" geniş bir zaman dilimine yayılsa da bireysel ve örgütlenmiş toplumlar düzeyinde gelişmenin ölçütü; "insan hakları" kapsamında ve dayanışma hakları içinde yer alan "çevre hakkı"nın kabulü olmuştur. Sağlık koşullarına uygun ve düzenli yerleşimlerde yaşamanın diğer haklarla bütünleşmiş bir hak olduğu, doğayı koruma ve sürdürme bilinciyle gelen sorumluluktan kaçınılamayacağı yönetimlerin gözardı edemeyecekleri bir konu olma özelliğini hızla kazanmıştır. Ulusal, ulusüstü ve uluslararası andlaşmalarla teminat altına alınan çevre korumacı yaklaşımın önemli bir boyutu da Çevresel Etki Değerlendirmesi(ÇED)'dir. Aşağıda bu konu sosyo-ekonomik ve politik yönüyle incelenmektedir.

2. ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİNDE, SOSYO-EKONOMİK YÖNLÜ ÇALIŞMALARIN YASAL DAYANAĞI

11 Ağustos 1983 tarihinde yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun birinci maddesinde, "bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre" düzenleme amaç olarak gösterilmiştir.

Çevre ilkelerini ortaya koyan 3. maddesi ise ekonomik ve politik boyutuyla iki önemli konuya yer vermiştir. Bunlar; önleme ve korumada "sorumluluk" ile "çevre-kalkınma ilişkisi"dir. Aşağıda bu konuya ilişkin yasal düzenlemeler gösterilmiştir.(*) Buna göre;

---

* *Yasal düzenlemelerdeki ifadeler "tırnak" içine, tarafımdan alınmıştır.*

md.3/a; Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi *"gerçek tüzel kişilerle vatandaşların"* görevi olup, bunlar bu konuda alınacak tedbirlere ve belirtilen esaslara uymakla yükümlüdürler.

md.3/b; Çevre korunması ve çevre kirliliğine ilişkin karar ve önlemlerin alınması ve uygulanmasında; insan ve diğer canlı varlıkların sağlığının korunması, alınacak önlemlerin *"kalkınma çabalarına olumlu ve olumsuz etkileri"* ile *"fayda ve maliyetleri"* dikkate alınarak kısa ve uzun vadeli değerlendirmelerin yapılması esastır.

md.3/c; Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, *"kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilememeyi"* dikkate alarak çevrenin korunması ve kirlenmemesi hedefini gözetirler.

md.3/d; Ekonomik faaliyetlerde ve üretim metodlarının tayininde çevre sorunlarının önlenmesi ve sınırlandırılması amacıyla *"en elverişli teknoloji ve yöntemler"* seçilir ve uygulanır.

md.3/g; Çevrenin korunması ve kirlenmenin önlenmesi konusunda alınacak tedbirlerin bir *"bütünlük"* içinde tespiti ve uygulaması esastır.

Bu hükümler birlikte değerlendirildiğinde, çevre koruma–ekonomi ilişkisi; çevreye yönelik yapılacak düzenlemeler ve alınacak önlemler de, *"ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olma"* (2872, md.1), çevre koruma kararlarında kalkınma çabalarına olumlu olumsuz etkiler ile fayda ve maliyetlerinin hesaplanması (2872 md, 3/b); kalkınma çabalarını *"olumsuz yönde etkilememe"* (md. 3/c) hükümlerinde ortaya konulmuştur.

Başka bir anlatımla belirtilen hükümlerde, çevre korunurken *"kalkınamama"* ondişesi yer almaktadır. Buna karşılık, md. 3/g ile tedbirlerin *"bütünlük"* taşıması gerektiği ve çevre korumada da *"gerçek ve tüzel kişiler ile vatandaşların sorumluluğu"* (md.3/a) dile getirilmiştir.

Yine çevre sorunlarının sınırlandırılmasında kullanılacak *"elverişli teknoloji ve yöntem"* ülke koşullarına göre mi, yoksa *"çevre korumanın gerektirdiği teknoloji"*ye göre mi seçilecek belli değildir. Ayrıca 1982 Anayasası ile 6831 Sayılı Orman Kanunu, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu, 3167 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu, 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu, 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıha Kanunu, 3194 Sayılı İmar Kanunu, 618 Sayılı Limanlar Kanunu, 3030 Sayılı Belediye Kanunu, 442 Sayılı Köy Kanunu, 3213 Sayılı Maden Kanunu gibi hukuki düzenlemeler de kanunun niteliğine göre ÇED raporlarında dikkate alınmaktadır.

Uluslararası andlaşmalarda çevre ve kalkınma bir bütün olarak birlikte ele alınmaktadır. 1972'de toplanan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nda çevre koruma ve geliştirme ile ekonomik kalkınma arasındaki sürekli ilişki kurulmuş, daha zsonraki çevre yönlü toplantılarda da; 1984 yılında Versailles *"Çevre Yönetimi Konulu Dünya Sanayi Konferansı"*nda (WICEM), sürekli bir ekonomik kalkınmanın

uluslararası temel hedef olduğu, çevre sorunlarının ekonomik planlama ve kalkınma sürecinin ilk aşamalarında ele alınması gerekliliği, korumanın onarıma göre önceliği ele alınmıştır. Günümüzde doğru gelindiğinde 21 Kasım 1990 tarihinde imzalanan ve 1982 yılında Paris'te toplanan *"Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı"*nda Ekonomik Özgürlük ve Sorumluluk başlığı altında, *"ekonomik özgürlük, toplumsal adalet ve çevreden sorumluluk refah için kesinlikle gereklidir"* ifadesiyle, çevre koruma ve ekonomik özgürlük birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca, çevre korumanın tüm ulusların paylaştığı bir sorumluluk olduğu, bu alandaki ulusal ve bölgesel çabaları destekleme yanında daha geniş ölçüde ortak hareket etmeyi de öncelikli ihtiyaç olarak görmenin gerekliliğine dikkat çekilmektedir.

Yine 3–14 haziran 1992 tarihleri arasında Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda Çevre ve Kalkınma konularında 27 temel ilkeden oluşan Rio Deklarasyonu'nun *"Kalkınma Hakkı"* başlığı altında verilen Üçüncü İlke'de, mevcut ve gelecekteki nesillerin kalkınma ve çevre ihtiyaçlarının eşit olarak karşılanabilmesi için kalkınma hakkının tanınması hükmü, İlke 4'de sürekli ve dengeli kalkınmanın gerçekleşebilmesi için çevre koruma, kalkınma sürecinin tamamlayıcı bir parçasını oluşturacaktır, ayrı olarak düşünülemez hükümleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde ne kalkınma için *"çevre değerlerine"* ne de çevre koruma adına *"kalkınmaya"* ikincil konum verilemeyeceği açıkça ortaya konulmuştur.

Yukarıda yer alan uluslararası hukuki düzenlemeler ÇED düzenlenirken ekonomik boyutun gözardı edilemeyeceğini toplum (devlet) ve topluluk (yerel) yararının gözetilmesi ve dengenin sağlanması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle bir yatırım, firma açısından kârlı olabilir. Ancak topluma getireceği zarar ve toplumsal maliyet ölçümü kalkınma ve çevre yaklaşımı ile birlikte değerlendirilmelidir.

Çevre yönetimi planlamasında başarının temel koşulu gerekli bilginin elde edilmesidir. Bilgi edinmede önemli bir koşul, doğru bilginin alınmasında ilk kaynağa ulaşabilmek ve bu bilgileri test edebilmektedir. Ayrıca, anket veya mülakat yoluyla bilgi alındığında samimiyet ve inandırıcılık başarıyı artırmaktadır.

Çevre yönetiminin araçlarından birisi konumundaki ÇED, Çevre Kanunu md.10'da açıklanmıştır. Buna göre; gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler bir *"Çevresel Etki Değerlendirme Raporu"* hazırlarlar. Bu raporda çevreye yapılabilecek tüm etkiler gözönünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirtilir.

ÇED; bir projenin gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği, projenin alternatiflerinin bulunup bulunmadığı, projenin varsa riskleri, uygulama aşamasında hangi çevresel önlemlere gerek olduğu konularda alınacak karara temel teşkil edecek düzeye ulaşma anlamına gelir. Dolayısıyla ÇED bu haliyle kalkınma ve çevre faktörlerinin analizine dayanmaktadır. Çevre Kanunu md. 10'daki ifadeye dayanarak ÇED'in un-

surları şu özellikleri taşımaktadır.

- Çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler tarafından *"hazırlatılan"* bir rapordur.
- Gerçekleştirilmesi planlanan faaliyet için önceden yapılan ve kirletmemeyi esas alan bir ön hazırlıktır.

Çevresel Etki Değerlendirme Raporu'nun hangi tip projelerde isteneceği, ihtiva edeceği hususları ve hangi makamca onaylanacağına dair esaslar yönetmelikte belirlenir.

ÇED yönetmeliğinin Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte (7 Şubat 1993) yürürlüğe girmesi ile birlikte bu iki unsur 7 Şubat 1993 tarihinden önceki kuruluşları ÇED kapsamı dışında bırakmaktadır. 1983'den 1993'e ortalama 10 yıllık bir gecikme çevre koruma açısından bir talihsizliktir.

Yönetmeliğin amacı md.1'de *"gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kamu ve özel sektöre ait kurum, kuruluş ve işletmelerin yatırım kararlarının çevre üzerinde yapabilecekleri tüm etkilerin belirlenerek değerlendirilmesi, tesbit edilen olumsuz etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilecek Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde uyulacak idari ve teknik esasların düzenlenmesi"* olarak belirtilmiştir.

Bu tür değerlendirme bir faaliyetin doğa, insan (nüfus), örgüt ve teknoloji(ekonomik) kısaca ekolojik denge boyutuyla ortaya çıkacak etkilerin kapsam ve şiddetlerinin o alandaki bilgi biriminin ve insan gücünün (uzman) kullanılarak değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmede proje faaliyetinden önceki doğa,insan ve örgüt durumu ile yatırımın gerçekleştirilme ve işletme süreçleri yönüyle ekolojik denge unsurları (teknoloji ilavesiyle) arasındaki ilişkiler test edilecektir. Başka bir ifadeyle *"tanı"* yapılacaktır. Bu noktada ÇED, olumlu ve olumsuz etkilerin önceden değerlendirilerek *"olumsuzluk"* halinde *"amacın gerçekleştirilmesi"* için gerekli önlem planlamasının yapıldığı bir süreçtir. Yine bu konuda değinmeden geçemeyeceğimiz bu husus da ÇED grubunun, firmanın *"kullanmayı vaadettiği"* teknolojik veriler ile çalıştığı ve hangi teknoloji ile kirletmemenin gerçekleşeceğine yönelik bir *"gelecek senaryosu"* yaptığıdır. Oysa bu husus gözardı edilerek, *"ÇED grubuna sipariş üzerine ve parası ödenerek çalışma yaptırıldığı"* hukuki düzenlemesinden yola çıkılarak firma–grup çıkar birliği senaryolarıyla kamuoyu yanıltılmaktadır. Çevreci *"red"*ler bazen *"red için red"* konumuna getirilebilir. Bazen *"taraflılık"* ya da *"konuyu iyi bilmeme"* nedeniyle ÇED çalışma grupları eleştirilebilir.[1]

Çok yönlü değerlendirilebilecek tespitlerin (!) gözden kaçırdığı önemli bir konu

1 *Bu konuda en iyi örnek, Semra Somersan'in "Türkiye'de Çevre ve Siyaset" 1993 tarihli İstanbul baskılı kitabının 192 ve 193'üncü sayfalarında yer alan eleştirilerdir. Yazar, ÇED'in pahalı olduğunu gerekçe göstererek "maddi çıkar sağlama" olasılığını ÇED grubuna yakıştırabiliyor ve ekibin bilimselliği tartışılabiliyor (?)*

ÇED çalışmasının *"vaad"* üzerine dayandığı, şüphesiz sürekli kontrolünün yapım–üretim ve sonraki aşamalarda gerekliliğidir. Kontrol makamı ise ÇED'i hazırlayanlar değildir. Bu çalışmaların, aslında ilgili yasal otoritelere bilgi vermeye yönelik bir alan araştırmasından çok daha fazla bu işlevi bulunmamaktadır.Genel olarak değerlendirildiğinde, çevre dedikoduları derlemesi türünden yazılan kitapların yüksek satış kabiliyeti ülkemizde dikkati çeker boyutta olduğundan, yazarların örneklem yorumlamalarına *"bilimsel–ahlaki"* değerlere bağlılıkları açısından da bakmak gerekir. Bu husus bir bakıma Türkiye'deki ÇED uygulamasının hukuki yapısından kaynaklanmaktadır. ÇED tanımlamalarında birlik bulunmamaktadır. Uslu, tanımların bazılarının sadece çevre kalitesi üzerindeki etkileri dikkate aldığı, bazılarının faaliyetlerin sosyal, ekonomik ve sağlık etkilerini de kapsam içine yerleştirdiği, bazı tanımların ÇED'i dar kapsamda tekil proje bazında gördüğü, diğerlerinin de bu çalışmayı, genel politika saptaması gibi çok daha üst düzeylerde ele aldığına işaret etmekte,[2] tanımlardaki farklılıkların konunun yeni ve gelişim içinde olmasından ve dinamik yapısından kaynaklandığı görüşünü taşımaktadır.

Uslu'nun dikkati çektiği önemli bir konu da 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 10. maddesinin taşıdığı anlamdır.[3] İlgili maddede ÇED'in, planlanan bir faaliyetin ne *"olacağı"*nın yatırımcının kendi fizibilitesine dayanarak ve belirlenme aşamasından sonra yapılması istenen bir işlem olduğu ve bu faaliyetin olumsuz etkilerinin nasıl giderileceğine yönelik önlemlerin saptanması çalışması özelliği taşıdığı görülmektedir. Oysa ÇED'den beklenen, planlama aşamasında gerek konu gerekse yöntem–teknik plan alternatiflerinin değerlendirilmesi için kullanılan çok daha güçlü bir yaklaşımdır.

3. ÇEVRESEL ETKİLENME

Çevresel Etki Değerlendirmesi, kalkınma hedefleri dikkate alınarak ekonomik açıdan tutarlı gibi görülse de, uzun belki de orta vadede ekolojik dengeyi olumsuz etkileyerek gerek toplum (devlet), gerekse topluluk (yerel) ölçeklerde ciddi zararlara yol açabilecek projelerin en erken bir aşamada teşhisini ve böylece gelecekte doğabilecek zararların, önceden bilimsel tanısının yapılarak, önüne geçebilme fırsatını yaratmaktadır. Proje değerlendirmesinde ÇED ile getirilen yeni boyutların yönetim kademelerince anlaşılabilmesi ve uygulamaya dönüştürülebilmesi, olaylara çok boyutlu bakabilme yeteneği ve belirli bir entellektüel düzeyi gerektirir. Teknik seviyede ise ÇED yaklaşımının uygulanabilmesi, çok yönlü düşünülebilen, iyi yetişmiş disiplinlerarası kadroların varlığına[4] bağlıdır. Aşağıda çevre baskısı, durum ve tepki arasındaki ilişkiler şekil yardımıyla özetlenmiştir.

---

2 *Orhan USLU(1994), "ÇED Kavramına Genel Bakış", **ÇED Eğitimi**, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara, s.18.*
3 *Kşl. USLU, s.18.*
4 *Kşl. USLU, s.22.*

Şekil 1.a. Baskı–Durum–Tepki İlişkileri

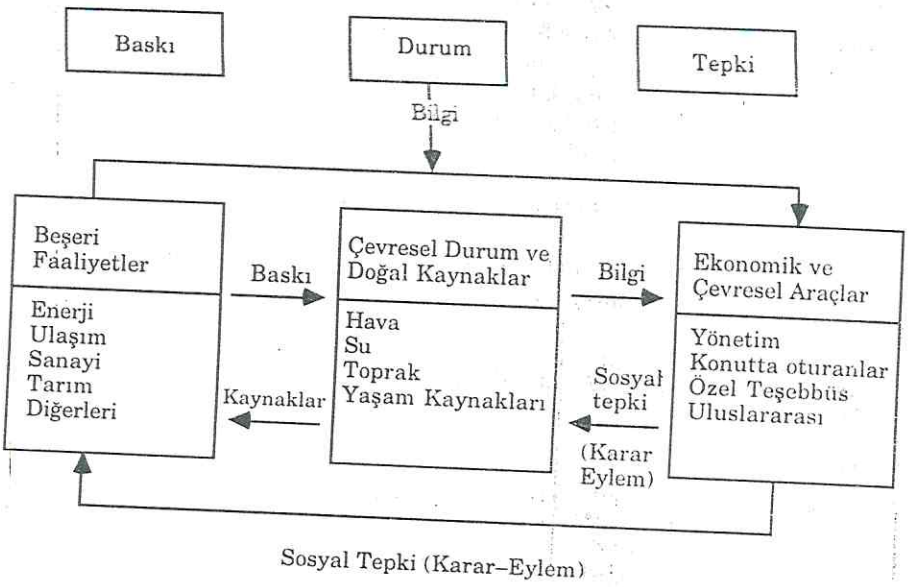

Kaynak: Environmental Indicators, OECD, 1994, s.11. Şekil 1.a

Çevresel baskının unsurları Şekil 1.a.'da beşeri faaliyetler başlığı altında gösterilmektedir. Bu faaliyetlerin çevreye, doğal kaynakların kalite ve miktarına baskı ilişkisi kurulmaktadır. Bu bilgi çevresel karar mekanizmasına yansımaktadır. Buna bağlı olarak çevresel baskının olmamasına yönelik durum tasarlanacaktır.

Uygulamada çevresel durumlar ve baskı arasındaki ayırım çok net değildir ve çevresel şartların değişme ölçümü zor ve maliyeti fazladır. Bu nedenle de çevresel durumun ölçülmesinde, çevre baskısının ölçümü daha çok destekleyici (yardımcı) faktör olarak kullanılmaktadır.

Sosyal tepkiler göstergesi ile toplumların çevresel değişmelere tepkileri (eylemleri) ve ilgileri ortaya konulmaktadır. Burada bireysel ve kollektif faaliyetler

a) çevreye insan kaynaklı negatif etkileri önlemek azaltmak veya şartlara uyumlu hale getirmek,
b) kusur veya kast ile çevreye verilen zararlara ilişkin cezalar,
c) doğanın ve doğal kaynakların korunması ve sürdürülmesi (muhafazası) için kullanılmaktadır.

Bu faaliyetler şüphesiz gelişme ile yakından ilişkidir. Aşağıdaki Şekil 1.b'de bu husus görülmektedir.

Şekil 1.b. Doğa ve Çevresel Kaynakların Kullanımı

Kaynak: Environmental Indicators, OECD, 1994, s.11. Şekil 1.b.

ÇED çalışmasının kapsamının belirlenmesine yönelik çeşitli yaklaşımlar; Bulutluluk, Arazi Kullanımları, Rekreasyon, Hava Kalitesi, Yüzeysel Su Kalitesi, Doğal Sit Alanları, Haliçler ve Körfezler, Bataklıklar, Tuzlu Alanlar, Balıkçılık, İçme Suyu Temini, Atık Uzaklaştırma, Ulaşım, Taşkın Korunumu, Liman Hizmetleri, İstihdam, İş Olanakları, Bölgesel Ekonomi, Bölgesel Gelir, Turizm, Belediye Finansmanlarıdır.[5] Daha genel yaklaşımlara bir örnek ise U.S. Geological Survey tarafından geliştirilen Leo Pold Matrisi'dir.[6] Tablo 1'de ÇED için uygulanması gerekli genel göstergeler tablolaştırılmıştır.

OECD ülkeleri[7] için saptanan sosyo-ekonomik veriler; kentsel çevre kalitesi için kentleşme oranı, hava kirliliği, su kirliliği, su kalitesi ve gürültü gibi nüfusun kirlilikten etkilenmemesi için önerilen ekonomik-mali araçlar, belirli özelliği olan kaynaklara dayandırılmadan genel olarak yapılması gereken ölçümler; nüfus artışı, yoğunluk, kalkınmaya etkiler ve üretim artışı, tüketim masrafları (yatırımla ilgili), endüstriyel üretim ve tarımsal üretim bilgileri, karşılıklı ilişkilerin değerlendirilmesine bağlı olarak gerçekleştirilmesi beklenen çevresel masrafların, kirlilik kontrolu ve azaltılması çalışmalarının ve kamuoyu tepkisinin ölçülmesi olarak gösterilebilir.

ÇED çalışması önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi tahmin ve modellemelere dayanmaktadır. Bu tahminlerin doğruluğunun projenin gerçekleşmesinden sonra yapılacak ölçüm ve izleme çalışmalarıyla irdelenmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme diğer bir yönüyle, işletmenin "*vaad prosedürü*"nün kontrolü için de doğrudur. Genel olarak ifade edildiğinde ÇED çalışmalarının, gelecekte benzer konularda yapılacak ÇED çalışmalarına veri tabanı oluşturması, yeni yöntemlerin geliştirilmesine yardımcı olması, ÇED grubunun daha sonra sonuçlarının irdeleneceği gerçeğinden hareketle titiz çalışması gibi faydaları bulunmaktadır. İzleme ve denetleme süreci, aslında kamu yönetiminde ilgili birimlerin çevre yönetim çalışmaları çerçevesinde sorumluluk açısından yetki ve görevleri içindedir. Bu amaçla yapılacak ölçümlerin, ÇED kapsamındaki izleme ve denetleme çalışmalarıyla birlikte değerlendirilmesinin kaynak tasarrufu ve zaman gecikmelerinin önüne geçeceği düşünülmektedir.[8]

---

5 *Hans-Günter BARTH (1991); "Çevre Politikası ve Ekolojiye Yönelik Planlama Enstrümanı Olarak Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED)". Çevresel Etki Değerlendirmesi, Uygulamadan Örnekler, Edit. Orhan Uslu, TÇSVY, Ankara, s. 34.*

6 *Orhan Uslu; (1994), "ÇED Kavramına Genel Bakış", s.30.*

7 *OECD (The Organization for Economic Co-operation and Development, 1961) Ülkeleri; Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan Izlanda, Irlanda, Italya, Lüksemburg, Hollanda Norveç, Portekiz, Ispanya, İsveç, Isviçre, Türkiye, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri (kurucu ülkeler), sonradan Japonya (28 Nisan 1964) Finlandiya (28 Ocak 1969), Avustralya (7 Haziran 1971), Yeni Zelanda (29 Mayıs 1973), Meksika (18 Mayıs 1994) OECD ülkelerinin ortak politikası i) yüksek sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın ve üye ülkelerin yaşam standartlarının yükselmesi ve istihdamın gerçekleşmesi, mali istikrarın devamı ve dünya ekonomisinin gelişmesi için dağıtımı, ii) ekonomik gelişme prosedürünün üye ülkeler kadar üye olmayan ülkelere de yaygınlaştırılması, iii) uluslararası yükümlülüklerde uyumun sağlanmasıdır.*

8 *Kşl. USLU (1994), s. 37.*

Tablo 1: OECD'nin Kabul Ettiği Çevresel Kaynaklı Gostergeler

	BASKI ÇEVRESEL BASKI GOSTERGELERI		DURUM ÇEVRESEL DURUM GOSTERGELERI		TEPKI SOSYAL TEPKİ GÖSTERGELERİ	
İklim Değişmeleri	– Sera gazı emisyonları Indeksi** – CO emisyonları	M S	– Sera gazlarının atmosferdeki S konsantrasyonları** – Global ortalama ısı**	S S	– Enerji verimi** – Enerji yoğunluğu – Ekonomik ve mali araçlar	M/L S M
Ozon tabakasının incelmesi	– Ozon incelmesine yol açan maddelerin kullanım indeksi** – CFCs ve halojenli organik maddelerin kullanımı	M S/M	– Ozon tabakasının incelmesine yol açan maddelerin atmosferdeki konsantrasyonları** – UV-B radyasyonunun yeryüzündeki miktarı**	S/M M	– CFC geri kazanım oranı**	M
Ötrifikasyon	– Su ve topraktaki azot ve Fosfor emisyonları (nutrient bilonçosu)** – Gübre kullanımından ve hayvan dışkılarından gelen N – Gübre kullanımından ve hayvan dışkılarından gelen P	L S S	– Yuzeysel sulardaki P ve N konsantrasyonu BOI/ÇO** – ve deniz suyunda**	S/M M/L	– Kanalizasyon sistemi biyolojik ve/veya kimyasal arıtma ile son bulan yerlerde sisteme bağlı nüfus yüzdesi** – Arıtma sistemine bağlı nüfus yüzdesi – Atık su arıtımında kullanıcıların payı – Fosfatsız deterjanların pazar payı	M/L S M S/M
Asitleşme	– Asitleşme oluşturan maddelerin indeksi** – NOx ve SOx emisyonları	M/L S	– Su ve topraktaki pH kritik değerlerin uzerine çıkması** – Asit yağmurlarındaki konsantrasyonları	M/L S	– Katalitik dönüştürücülerle donatılmış taşıtların yüzdesi** – Durgun kaynaklardan (baca gibi) SOx ve NOx gibi gazların giderilme kapasitesi**	S/M M/L
Toksik kirlenme	– Ağır metal emisyonları** – Organik bileşik emisyonları – Pestisit tüketimi	M/L L S/M	– Çevre ortamında ve canlı türlerinde organik bileşikler ve ağır metal konsantrasyonları** – Nehirlerde ağır metal konsantrasyonları	L S/M	– Ürün oluşum ve işlemlerindeki toksit madde içeriğindeki değişimler** – Kurşunsuz benzinin pazar payı	L S
Kentsel çevre kalitesi	– Kent hava emisyonları=SOx NOx, VOC** – trafik yoğunluğu – Kentsel ölçek – Ulusal ölçek – Kentleşme Oranı	M/L M S S/M	– hava kirliliği** – gürültü** – kentsel alanlardaki kirletilmış sulardan etkilenen nüfus	L M M/L	– yeşil alan** – ekonomik, mali ve düzenleyici araçlar** – su arıtımı ve gürültü azaltma masrafları	M/L M S/M

Bioçeşitlilik/Peyzaj	– Habitat(yerleşim) değişmeleri ve toprağın doğal halinin bozulması	L	– Tehdit edilmiş veya nesli tükenmiş turlerin bilinen toplam turler içindeki payı**	S	– Ulusal topraklar içinde korunmuş alanların yüzdesi** ve ekosistemi korunmuş alanlar	S L
Atık	– Atık oluşumu** – evsel(beledi) – sanayi – nükleer – tehlikeli	 S S S S/M	Uygulanabilir değil		– atık azaltılması ** – geri kazanım oranı – ekonomik ve mali araçlar, masraflar	L S/M M
Su Kaynakları	– Su kaynaklarının kullanımı**	S	– Su yetersizliğinin sıklığı, süresi ve miktarı	M/L	– Kanalizasyon ve arıtma sisteminden kullanıcıların payı ve su fiyatları**	M
Orman Kaynakları	– Gerçek hasat/üretim kapasitesi**	M	– Ormanların alan, hacmi ve yapısı**	S/M	– Orman alan yönetimi ve koruma**	M/L
Balık Kaynakları	– Balıkçılık	S	– Yumurtlama stoklarının büyüklüğü**	M	– Stokların düzenlenmesi (kotalar)	M
Toprak Kaybı (Çölleşme & erozyon)	– Erozyon riskleri, tarım için gerçek ve potansiyel toprak kullanımı** – arazi kullanımındaki değişmeler	L S	– Üst tabakadaki toprak kayıpları	M/L	– ıslah edilmiş alanlar**	M/L
Spesifik kaynaklara dayandırılmayan genel göstergeler	– nüfus artışı & yoğunluk** – Kalkınma-üretim artışı** – Özel nihai tüketim masrafları** – endüstriyel üretim** – sağlanan enerjinin yapısı** – yol trafik hacmi** – taşıtların miktarı** – tarımsal üretim**	S S S S S S S S	Uygulanabilir değil		– Çevresel masraflar** – Kirlilik kontrolü ve masrafların azaltılması – Kamuoyu**	M/L S/M S

Kaynak: Environmental Indicators, OECD, 1994, s.14–15, Tablo.2

* Bu tabloda OECD ülkelerinin çevre durumları için önerilen temel göstergeler özetlenmiştir. "Temel" göstergelere çift yıldızlı dikkat çekilmektedir. Tamamlayıcı göstergeler temel göstergeleri açık'amaktadır. Temel göstergeler sürekli ölçülebilir olmadığında "ikincil" konuma döner ve italik olarak yazılmıştır. Aşağıda harflerin işaret ettiği özelliklere yer verilmiştir.

S = Kısa dönem, temel verilerin çoğu OECD ülkelerinin hemen hepsinden elde edilebilir.
M = Orta dönem, temel verileri kısmen elde edilebilir.
L = Uzun dönem temel verileri, OECD ülkelerinin bir çoğu için elde edilebilir değildir.
BOİ = Biolojik oksjen ihtiyacı
ÇO = Çözülmüş oksijen
VOC = Uçucu Organik Bileşim

4. ÇED ÇALIŞMASINDA DİKKATE ALINACAK FAKTÖRLER

A. Sosyo-Ekonomik Çevrenin Özellikleri Yönüyle

- Ekonomik Özellikler: Yörenin ekonomik yapısını oluşturan başlıca sektörle yöresel işgücünün bu sektörlere dağılımı, sektörlerdeki mal ve hizm üretiminin yöre ve ülke ekonomisi içindeki yeri ve önemi, ilgili diğer bilgiler.
- Nüfus: Yöredeki kentsel ve kırsal nüfus, nüfus hareketleri, göçler, nüfus art oranları, ortalama hane halkı nüfusu, yaş piramidi, diğer bilgiler.
- Yöredeki Sosyal Altyapı Hizmetleri: Eğitim, sağlık, kültür hizmetleri ve b hizmetlerden yararlanma durumları.
- Kentsel ve Kırsal Arazi Kullanımları: Yerleşme alanlarının dağılımı, mevc ve planlanan kullanım alanları, bu kapsamda sanayi bölgeleri, limanlar, k nutlar, turizm alanları dağılımı, yoğunluğu ve etkileri.
- Gelir: Yöredeki gelirin işkollarına dağılımı, işkolları itibariyle kişi başı düşen maksimum, minimum ve ortalama gelir.
- İşsizlik: Yöredeki işsiz nüfus ve faal nüfus oranı.
- Sağlık: Bölgede mevcut endemik hastalıklar.
- Sosyo-ekonomik çevre ile ilgili diğer özellikler (çevredeki tarih, sanat ve diğ kültür değerleri).
- Konu ile ilgili kanunlar ve bunların etkili olduğu alanların belirlenmesi.

B. Projenin Sosyo-Ekonomik Çevre Üzerine Etkileri

- Çevresel Fayda-Maliyet Analizi: Bu bölümde çevreden faaliyet öncesi y rarlanılma durumları ve maliyetleri ile faaliyet sırasında ve sonrasınd oluşacak değişiklikler.
- Proje ile gerçekleşmesi beklenen gelir artışları; yaratılacak istihdam in kanları, nüfus hareketleri, göçler, eğitim, sağlık, istihdam kaynakları, kültü diğer sosyal ve teknik altyapı hizmetleri ve bu hizmetlerden yararlanılma d rumlarındaki değişiklikler.

C. Yukarıdaki verilere dayanarak yerel(halk) ve ulusal (toplum) ölçekteki kamu menfaatinin özetlenmesi.

4. SOSYO-EKONOMİK ANALİZ

Proje veya bir programın değerlendirilmesi için maliyet-fayda (verimlilik) yönl bir geliştirme metodu kullanılmaktadır. Maliyet/verimlilik analizi sosyal fayda ve c verişsizliği parasal olarak belirlemeye yöneliktir. Ölçülemeyen etkiler, soyut olara tarif edilebilir. Farklı zamanlardaki fayda-maliyet mukayesesi için bugünkü değe gözönüne almak zorunluluğu vardır. Fayda ve maliyet arasındaki farkın ölçüm yapılamıyorsa *"net şimdiki değer"* olarak tanımlanmaktadır. Bu değer pozitif veya n gatif olabilir. Bir projenin alternatifi yoksa veya alternatif olarak düşünülen proje i

hiçbir şey yapılamıyorsa alternatifi olmayan projenin net günümüz değeri, pozitif olarak düşünülebilir.

Herhangi bir yatırımdan beklenen işletmeciye, devlete ve topluluğa sağlayacağı faydanın tatmin edici olup olmadığıdır. Faaliyet sırasında gerçekleştirilen yollar, parklar vb. dışsal faydanın yaratılması firmalar eliyledir. Öte yandan dışsal maliyet olarak tanımlanan su kirliliği, flora ve faunanın tahribi yine firmalarca gerçekleştirilmektedir. Bu gerçek, topluluğun sahip olduğu sosyo-ekonomik değerlerin tesbiti ve uzlaşmanın nasıl sağlanacağı konusunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim sosyo-ekonomik envanter, bir yönüyle faaliyetten beklenen kamu yararının ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Fayda-maliyet analizleri sulama, hidro-elektrik, ulaşım ve maden işletmeciliği projelerini değerlendirmede geniş ölçüde kullanılmaktadır. 1960'lardan sonra uluslararası organizasyonlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu projelerini değerlendirmek için yöntemler geliştirmişlerdir. Fayda-maliyet analizlerinin popüler olmasının sebebi özellikle altyapı yatırımlarının büyük miktarda harcama gerektirmesi ve gelişmekte olan ülkelerde, israf tehlikesinin önlenmesi için yöntemler geliştirilmesinin büyük önem taşımasıdır.[9] Ayrıca özel projeler ve yaratılan dışsal maliyetin etkilerinin giderilmesi de önem taşımaktadır. Optimalliğin elde edilmesi için "*marjinal sosyal maliyetin*", "*marjinal sosyal yarar*"a eşit olması gerekir.

Dışsal yararın bulunması halinde "*zarar*" marjinal maliyete, dışsal yarar olması halinde bu "*yarar*" marjinal faydaya ilave edilerek gerçek marjinal sosyal fayda bulunur.[10]

Marjinal maliyet	= Marjinal fayda
Dışsal zarar + marjinal maliyet	= Dışsal fayda + marjinal fayda
Marjinal sosyal maliyet	= Marjinal sosyal fayda

Projenin devlete (ulusal) olan maliyeti, sermayenin yerel topluluğa getirdiği dışsal maliyet ile yerel ekonomiye sağlanan refahın dengelenmesidir. Topluluğa fayda getirmeyen proje yalnızca "*yatırımcının*" dikkate alındığı, topluluk ve toplum (devlet) haklarının kötüye kullanıldığı anlamına gelir. Devletin kirlilik yaratan projeye rıza göstererek ve bu nedenle vergilerden elde ettiği gelirlerle yaratılan dışsal fayda, bozulan çevre koşulları nedeniyle sanıldığı gibi yüksek değildir.

Örneğin altın madeni işletmeciliğinde oligopol piyasa hakimdir. Büyük bir proje topluluğun/toplumun geleceğini etkileyebilir. Maden projesinde çıktı tahminini cevherin ekonomik olma durumu ve madenin miktarına dayandırılır. Cevher kalitesi tahmini de bir ölçüde çıkartılan örneklere göre yorumlandığından belirsizdir. Sosyal-siyasi görüşler ticari olarak tanımlandığında tarife ve mevzuat değişiklikleri ürün

9 *Pınar Önertürk (1980); "Fayda-Maliyet Analizi üzerine Bir Araştırma", Maliye Dergisi, S:46, Temmuz-Ağustos, s.76-82.*

10 *Kşl. Toper Çağlayan (1986); "Dışsallıklar ve Kamu Hizmetleri İlişkisi", Maliye Dergisi, S:83, Eylül-ekim, s.55-58.*

çıktılarını optimal düşünülmekten uzaklaştırır. Bu nedenle, gerek işletmeci açısından gerekse topluluk (toplum çıkarları için verimlilik/maliyet analizi) gerekmektedir.

Uygulamada maden şirketleri ticari kârlarını açığa vurmadan "*ağzı sıkı*" olduklarından verimlilik çalışmalarının elde edilebilir verileri azdır. Bu da ortalama tahmin yapmaya yol açmaktadır. Diğer yatırım alanlarında da çoğu kez firma sahibinin verdiği bilgilere analizci bağımlı kalabilir. Bu da gerçek fayda–maliyet ölçümüne yaklaşmayı zorlaştırmaktadır.

Yabancı literatürde havaalanı, baraj, maden işletmeciliği vb. çeşitli işletme faaliyetlerine yönelik fayda maliyet analizleriyle ilgili modelleri içeren zengin yayın listesi bulunmaktadır.[11] Ancak bu modellerin uygulamadaki başarısı veri tabanı ile yakından ilgilidir. Ayrıca analizci, projenin taşıdığı genel–özel şartları da dahil ederek kendisi de bir model geliştirebilir. Ülkemizdeki ÇED çalışmalarında genelde daha çok projenin gerçekleştirilme süresi içinde ve faaliyete geçmesine ilişkin olarak yaratacağı istihdam imkanları ve devlete yarattığı vergi gelirleri açısından olaya bakılmakta ve fiyatlandırılabildiği ölçüde dışsal zararın getirdiği ürün kayıpları düşünülmektedir. Doğal çevreye ve/veya topluma ait sahipsiz mallar ile ilgili bir fiyatlandırma yapılmamakta, sadece olası kirlilik etkileri ortaya konulmaktadır.

Bu tercihte ise; ÇED çalışmalarının ülkemizde çok yeni olması ve tecrübe faktörü ile önceki bölümlerde belirtilen "*gizlilik*" ve projelere daha çok yatırımın kârlılığı devletin kârlılığı yönüyle bakılmasının büyük rolü olduğu kanaatini taşımaktayız. ÇED çalışmalarının artması ve araştırma merkezlerinde veri bankalarının güçlenmesi ÇED çalışmalarının optimalliğini ülkemizde de şüphesiz geliştirecektir.

5. HALKIN KATILIMI

Tepki göstermede etkili yollardan birisi de katılımdır. Katılıma iştirak etmeyi istemeyen veya gerçekleştirecek araçlara sahip olmayan topluluklar bir anda kendilerini, onları anlamayan, belki sempati de beslemeyen insanların veya örgütlerin merhametlerine terk edilmiş bulabilirler. Vatandaşın katılma hakkının gerçek anlamda sağlanabilmesinin şartlarından birisi "*bilgilendirme*"dir.[12] Çevresel zararlardan etkilenen birey ve grupların çıkarlarını korumak için başka bir katılım yolu da yönetsel yargı yolunu bu kişilere açmaktır.

a) Uluslararası Etkileşim ve Çevre Kanununda Halkın Katılımı

Uluslararası anlaşmalarda katılım boyutunu ön plandadır. Stockholm Konferansı'nda (1972) kabul edilen 97 sayılı Tavsiye Kararı, Rio Bildirisi'nin (1992) "*bilg*

---

11 *Environmental Policy Benefits: Monetary Valuation (1989); OECD, France; Environmental Accounting for Sustainable Development (1989); UNEP, World Bank Sympozium, Edit. Yusuf J. Ahmad v.d., Washington–USA.*

12 *Katılım için bkz; Zerrin Toprak Karaman (1995); "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Koruma İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım", **Yeni Türkiye**, Çevre Özel Sayısı, Yıl:1, Sayı:5, s.180–187.*

edinme ve katılım" konusunda ayrılan 10'uncu ilkesi, yine aynı bildirinin 20'inci ilkesinde, "*kadınların*", 21'inci ilkesinde "*gençliğin*"; 22'inci ilkesinde ise "*yerel halkın*" katılımı ekonomik gelişme ve çevre koruma ve sürdürme ilişkisi içinde gereklilik olarak nitelendirilmiştir.[13] Yine Helsinki Belgesi'nde (1992); çevre planlaması ve karar alımında kamu katılımının geliştirilmesi için devletler uygun örgütsel düzenlemelere gitmeyi taahhüt etmektedirler.

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası md. 56'da; herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip bulunduğu, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemenin Devletin ve vatandaşların ödevi olduğu, belirtilmektedir. Çevre Kanunu'nun çevre korunmasına ve çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler başlığı altında, "*Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesinin gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi, olduğu, bu konuda alınacak tedbirlere ve belirtilen esaslara uymakla yükümlü bulundukları*" hükmü (md. 3/a) yer almaktadır. Yine katılım boyutuna ilişkin olarak Çevre Kanunu'na göre; çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan gerçek ve tüzel kişilerin idari makamlara başvurarak bu faaliyetin durdurulmasını isteme (2872, md.30) hakkı tanınmıştır.[14] Söz konusu maddeler genel olarak vatandaşı da çevre korumada kurumlar (kamu ve özel) gibi sorumlu tutan ve kendisinden "*bilgi alınan*" konumda değerlendirmektedir.

Vatandaştan bilgi alımına yönelik olarak diğer bir düzenleme ise, atık ve artıklara ilişkin bilgileri kapsamaktadır. Buna göre; kuruluş ve işletmeler faaliyetlerinin denetlenmesi için kullandıkları yakıtın ve çıkardıkları atık ve artıkların özellik ve miktarlarına ilişkin bilgileri sürekli ve düzenli olarak belirlemek, bu hususu belgelemek ve bunları Çevre Bakanlığı'na bildirmekle yükümlüdürler (2872, md. 12, Değişik 3416). Görüldüğü gibi atık ve artıklarla ilgili olarak "*kamuoyuna bilgi verilmesi*" hususu teminat altına alınmış değildir. Burada işletmelerden idareye doğru işleyen bir açıklık söz konusu iken, idareden topluma yönelik bir açıklık bulunmamaktadır. Öte yandan, Hava Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, özel mülk üzerinde ölçüm yapılması, emisyon tesbiti ve sınırlamasına ilişkin olarak düzenlenen Dördüncü Bölümde, "*emisyon raporundaki bilgilerde tesisin endüstriyel ve iş sırları varsa tesis sahibinin veya işleticinin talebi üzerine emisyon raporundaki bu bilgiler umuma ifşa edilmeyebilir*" (Yönetmelik, md. 36/4) hükmü ile, sınai ve ticari faaliyetlerde uygulanan teknoloji ile ilgili emisyon roparları "*sınai ve ticari sır*" kapsamında değerlendirilerek (!), emisyon bilgilerini açıklama yetkisini tamamen idareye bırakmıştır. İdare, çoğu zaman bu takdir yetkisini "*açıklık*" yönünden kullanmayarak gizliliği kamuda olduğu gibi özel sektöre de yayarak yaygınlaştırmaktadır.

Genel olarak Çevre Kanunu, çevre korumacı anlayış ve ekonomik kalkınma arasında tercihini sadece kalkınmadan yana koymamış, aynı zamanda çevre korumaya kapsamlı bir halk katılımını sağlayacak hukuksal kurum ve süreçlere de yer

13 ***Birleşmiş Milletler ve Kalkınma Konferansı (UNCED), 3-14 Haziran 1992, (1993); Çevre Bakanlığı Yayını, s.10-12***

14 *Yönetsel makamlara başvuru hakkını kullanımına ilişkin yorumlarla ilgili olarak bkz. E. Yasemin Özdek (1993); **İnsan Hakkı olarak Çevre Hakkı**, TODAİE Yayını, Ankara, s. 144-149.*

vermemiştir. Bu husus ÇED yönetmeliğinin halkın katılımını düzenleyen 15. mad desinde de görülmektedir. Aşağıda bu konu ayrı bir bölüm olarak incelenmektedir.

b) ÇED Yönetmeliği ve Halkın Katılımı

ÇED Raporu'nun Bakanlığa sunulmasından sonra, halkı yatırım hakkında bi gilendirmek, görüş ve önerilerini almak üzere bir toplantı düzenlenmektedir. F aliyet sahibi toplantı için faaliyetin konusunu, yerini ve toplantı yerini, gününü saatini (Bakanlık ile irtibatlı olarak) belirleyen bir ilanı o yörede yayımlanan yöres bir gazetede ve Türkiye genelinde yayınlanan tirajı en yüksek beş gazeteden birind bir hafta içinde en az iki defa yayımlatır. Toplantı, ayrıca mahallin en büyük mül amirince gerekli görülen yerlerde en az bir hafta süreyle askıda ilan edilir.

Mahallin en büyük mülki amiri veya tayin edeceği bir yetkili yönetiminde yapıl toplantıda alınan halkın görüşleri, Bakanlığın taşra teşkilatı tarafından bir tanakla belirlenerek Bakanlığa bildirilir. Toplantıya katılanlar Çevre Bakanlığı, ilg kamu kuruluşları (Bakanlık temsilcileri), yatırımcı, belediye/köy idaresi; halk (ye & ilgi duyanlar), gönüllü kuruluşlar ve ÇED'i hazırlayanlardır.[15]

Yönetmelik gereği düzenlenen katılım toplantısının; "*halkın bilgilendirilmesi*" "*halkın görüşlerinin Bakanlığa iletilmesi*" gibi iki yönü bulunmaktadır. Aslında nelde halkın görüşleri "*toplantıda*" oluşmaz. Başka bir ifadeyle halk önceden "*gilenmiştir*"[16] Bu toplantı öncesi bilgilenme "*objektif*" olmayabilir. Halkın görüşü tepkilerinin yönü bu toplantıda şüphesiz matematiksel olarak da belirlenemez. nedenle halkın görüşlerinin sosyo-ekonomik görüşlerle desteklenmiş bir anketle s tanması ÇED çalışmalarında önemlidir. (Bkz. Ek.)

Bakanlık olumlu ÇED raporu alınmış bir yatırımı kabul etmek zorunda değild Öte yandan halkın reddettiği bir yatırıma nasıl yaklaşılacağı konusu da yönetmeli ele alınıp işlenmiş değildir. Başka bir ifadeyle "*İdarenin takdir yetkisi*" önem zanmış görülmektedir.

ÇED çalışması için, bu işle ilgili kuruluşlara/çevre araştırma merkezlerine baş rulduğunda, kamuoyunun yönün belirlenebilmesine yönelik anketlerin ve/veya kiklerin bize göre diğer çalışmalardan önce gerçekleşmesi gereklidir. Bu konu hal projeye yönelik hiç bilgilendirilmediği veya az-çok bilgilendirildiği yönüyle iki kıs da incelenebilir. Hiç bilgilendirilmemiş bir ortamda, mekana yönelik bir yatı olasılığına karşı oluşacak ilgi, diğer sektör analizlerinin yardımıyla tahminlenebi Proje hakkında olumlu ya da olumsuz yönde bilgilendirilmiş bir topluluğun

---

15. *Toplantıda ÇED raporunu yöneten açısından karşılaşılabilecek bir husus, yöneticinin, ÇED'in yanucusu durumuna düşme tehlikesidir. ÇED raporu disiplinlerarası bilimsel bir çalışmadır. Bakanlığa bilgi aktarmaktan öteye bir işlevi bulunmamaktadır. Ayrıca Raporun sunulmasında rularda, ilgili bölümleri hazırlayanların görev alması yöneticiyi "konunun uzmanı olmama eleştirilerden korumaktadır.*

16. *Basında zaman zaman çıkan haberlerde; "halkın mekanlarında yatırıma girişileceğini (baraj ÇED yönetmeliği gereğince çağrı yapıldığında öğrendiği ve bir oldu-bitti ile karşı karşıya kaldığı gısı yer almaktadır. Gizlilik içinde yürütülen ve halka kendi evinde ne yapılacağı söylenmeden jelendirilen çalışmaların, en azından "şekil şartlarını kapsamama yönüyle" ÇED yönü tartışılabil*

gisinin", örgütlenmiş, firma veya ideolojik baskı grupları eliyle mi, yoksa ssadece "*dedikodu*" boyutuyla mı sağlandığı bağlamında anket yapmak imkanı kolaylaşır, zorlaşır ya da tamamen ortadan kalkar.

Yatırımcının yatırım kararı ile birlikte bir "*halkla ilişkiler danışmanlık bürosu kurarak*" yatırımla ilgili doğru bilgileri iletmesi yatırımın çevresel maliyetlerinin nasıl giderileceği ve halka (yerel/ulusal) açıkça ortaya konulması yerindedir. Aksi takdirde, çevre dedikodularının tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de prim yaptığı bir ortamda yatırımcı haketmediği halde "red" için "red" cephesiyle bir anda karşılaşılabilir. Örneğin yatırımcının işletme yeri için arsa satın alırken çimento fabrikası planını gizleyerek, "*zeytincilik*" yapacağını söylemesi yatırımcı açısından ilk talihsizlik olarak belirtilebilir. Şüphe krizine tutulan halkın yarattığı, yatırımın teknolojisi bir yana "*kendisini*" bile istemediği bir ortamda çalışmak ve kamu yönetimini etkilemek (madencilik sektöründe olduğu gibi), çok zor görünmektedir.

Anket çalışmaları, kamuoyunda aşırı bir red cephesi oluşmadıkça, genelde, halkın isteğini belirten iyi bir araçtır. Bu nedenle samimiyetle yaklaşıldığında halk yönüyle projenin kabulu veya sektörel çatışma olasılığını (çiftçi ve işçi) yakalayabilme şansını yaratır.

Aşağıda anketin yanısıra yerel ve ulusal çıkarların belirlenmesi için veri tabanının oluşturulmasında başvurulabilecek kuruluşlar özetlenmiştir.

Tablo 2: Bilgi İçin Başvurulabilecek Kuruluşlar

KONU	KURULUŞ/BİRİMLER
– Köy için/ kırsal alanlarda (nüfus, altyapı, üst yapı, vb. bilgiler)	Muhtarlık, Kaymakamlık, Valilik ilgili birimleri, DSI,
– Belde için/kentsel alanlarda (nüfus, alt yapı, üst yapı vb. bilgiler)	Belediye, Kaymakamlık, Valilik ilgili birimleri
– Sektörel dağılım (tarım, hayvancılık, hizmetler, sanayi gibi) (*)	Ziraat, Tarım Müdürlükleri, Ticaret, Sanayi Odaları
– Sağlık	Sağlık Ocakları, Hastahaneler
– Mekanın gelişim sürecine ilişkin genel bilgiler	İl yıllıkları, DİE, DPT Raporları, Ticaret ve Sanayi Odası Raporları
– Ulusal menfaatler, hedef yatırımlar	DPT, kalkınma programları, yatırım raporları
– Kamuoyu eğilimi	Gönüllü kuruluşlar (Vakıf, dernek vb.)

(2) Benzer konular farklı birimlerce de incelenebilir. Bilgilerin doğrulanması için çeşitli kuruluşlara aynı sorular yöneltilebilir.

Halkın ÇED çerçevesinde bilgilendirilmesi konusu yukarıda da değinildiği gi yatırıma karar verilmesi aşamasında başlamaktadır. Buna karşılık yatırımcılar, d mokratik yaşam ile doğrudan ilgili olan bu konunun farkında gi gözükmemektedirler. Ülkemizde yatırımların devam etmesine rağmen, ÇED r porlarının azlığı, yatırımcıların "ÇED sendromuna" mı yakalandığı ve/veya ÇED k rarlarının "üst düzeyde mi" halledildiği (?) sorusunu akla getirmektedir.

KAYNAKÇA

BARTH, Hans-Günter (1991); "Çevre Politikası ve Ekolojiye Yönelik Planlam Enstrümanı Olarak Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED)" ***Çevresel Et Değerlendirmesi, Uygulamadan Örnekler*** *Edit. Orhan Uslu, TÇSV Ankara.*

Birleşmiş Milletler ve Kalkınma Konferansı (UNCED), *3-14 Haziran 199 (1993); Çevre Bakanlığı Yayını,*

ÇAGLAYAN, Toper (1986); "Dışsallıklar ve Kamu Hizmetleri İlişkisi", ***Maliye De gisi,*** *S:83, Eylül Ekim.*

Environmental Accounting for Sustainable Development (1989)

Environmental Indicators, OECD, (1994).

Environmental Policy Benefits: Monetary Valuation (1989); OECD, France

KARAMAN, Zerrin Toprak (1995); "Globalleşmede Çevre Faktörü ve Çevre Koruma İdeolojiye Politik Bir Yaklaşım", ***Yeni Türkiye,*** *Çevre Özel Sayısı, Yıl Sayı:5.*

ÖNERTÜRK, Pınar 51980); "Fayda-Maliyet Analizi üzerine Bir Araştırma", ***Mali Dergisi,*** *S:46, Temmuz-Ağustos.*

ÖZDEK, E. Yasemin (1993); ***İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı,*** *TODAİE Yayı Ankara,*

UNEP, World Bank Sympozium, Edit. Yusuf J. Ahmad v.d., Washington-USA.

USLU, Orhan (1994), "ÇED Kavramına Genel Bakış", ***ÇED Eğitimi,*** *Türkiye Çev Vakfı Yayını, Ankara.*

EK

ÇED Çalışmasında Sosyo-Ekonomik Değerlerin Tespitine Yönelik Anket Örneği

1. **Yaşınız**
   a) 0–18 b) 19–36 c) 37–55 ç) 56–65 d) 65+

2. **Cinsiyetiniz**
   a) Kadın b) Erkek

3. **Aile reisi misiniz?**
   a) Evet b) Hayır

4. **Aile resiniz çalışıyor mu?**
   a) Evet b) Hayır

5. **Cevabınız "evet" ise işinin niteliği nedir?**
   a) Sürekli b) Mevsimlik

6. **Aile reisinin mesleği**
   a) Sanayi işçisi b) Tarım İşçisi c) Memur
   ç) Çiftçi d) Serbest e) Emekli
   f) Ev kadını g) Öğrenci h) İşsiz

7. **Ailenizde kaç kişi çalışmaktadır?**
   a) 1–2 b) 3–4 c) 5–6 d) 7+

8. **Hanenizin toplam olarak aylık net geliri ne kadardır?**
   a) 5.000.000'a kadar b) 5.500.000 (net) c) 5.500.000–10.000.000
   ç) 10.000.000 d) 15.000.000 +

9. **Bu yerleşimde* mi doğdunuz?**
   a) Evet b) Hayır

10. **Cevabınız "hayır" ise ne tür bir yerleşim yerinden geldiniz?**
    a) Kır(Köy) b) İlçe(Kasaba) c) İl

11. **Neden bu yerleşime geldiniz?**
    a) İş b) Coğrafi kolaylıkları
    c) Ailevi nedenler ç) Çeşitli zorunluluklar (sel, deprem, su baskını vb.)

12. **Ne zamandır bu yerleşimde yaşamaktasınız?**
    a) 1 yıldan az b) 1–5 yıl c) 6–10 yıl ç) 11+

13. **Burada çalışma koşulları, sizi tatmin ediyor mu?**
    a) Evet b) Hayır

14. **İşsizlik veya daha fazla kazanma isteği nedeni ile göç etme düşünüyor musunuz?**
a) Evet b) Hayır

15. **Eğitim çağında çocuğunuz var mı. Var ise kaç çocuk?**
a) Yok b) 1 c) 2–3 ç) 3–5 d) Diğer

16. **Çocuğunuzun ilkokul sonrası eğitimini düşünüyor musunuz?**
a) Evet b) Hayır c) Kararsızım

17. **Eğlence amacıyla mekandan ayrılma sıklığınız?**
a) Sık sık b) Nadiren c) Hiç

18. **Evinizde hangi haberleşme araçları bulunmaktadır?**
a) Telefon b) Televizyon c) Radyo ç) Hiçbiri

19. **Gazete alır mısınız?**
a) Sürekli b) Arasıra c) Hiç

20. **Yerleşimdeki yetersiz hizmetler aşağıdakilerden hangileridir?**
a) Eğitim b) Sağlık c) Yol
d) Su e) Elektrik f) Kültür
g) Yeşil alan h) Kanalizasyon ı) Hiçbiri

21. **Yönetimin yerleşime (belediye/köy) ilişkin kararlarında etkili misiniz**
a) Çok etkiliyim b) Etkiliyim c) Orta derecede etkiliyim
ç) Az etkiliyim d) Etkisizim

22. **Merkezi Yönetimin (Bağlı olduğunuz kaymakamlığı veya daha geniş anlamda hükümeti düşünerek) yerleşime ilişkin kararlarında etkili misiniz?**
a) Çok etkiliyim b) Etkiliyim c) Orta derecede etkiliyim
ç) Az etkiliyim d) Etkisizim

23. **Yerleşiminizde ve/veya en yakın çevresinde faydalı bulunduğunuz ekonomik bir faaliyet var mı? (Ön anket için)**
a) Evet b) Hayır

24. **Cevabınız "evet" ise hangi faaliyet olduğunu belirtirmisiniz?**
.....

25. **..... faaliyetinin size yararlı olacağına inanıyormusunuz? (24. soru proje dışında cevaplandırılmış ise bilgilendirmeden sonra)**
a) Evet b) Hayır c) Kararsızım

Ankete katılarak yardımcı olduğunuz için teşekkür ederiz. Bu anket çalışması; yerleşimin ve kültürel özelliğini tanımak amacıyla katkılarınızla gerçekleştirilecektir.

**Yerleşim anket yapılan yere göre düşünülecektir (Köy, Belediye, vb).*